

Ex Demetrii libro de elocutione: quomodo scribendae sint epistolae

Светлана Кочовска

Институт за класични студии
Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје
svetlana.kocovska@fzf.ukim.edu.mk

Клучни зборови: *Деметриј, стил, писмо, епистоларна теорија*

Книжевно-теорискиот спис *За стилот* (Περὶ ἐρμηνείας / De elocutione) по Аристотеловата *Поетика* претставува, веројатно, најстара целосно зачувана античка монографија за стилот. Иако во најстариот манускрипт (P = Parisinus Graecus 1741) како автор на списот се посочува атинскиот политичар и оратор Деметриј од Фалерон (350-280 год. пр. н.е.), денес во науката постојат повеќе аргументи кои говорат во прилог на тезата дека познатиот перипатетичар не е автор на списот, туку дека негов автор е некој друг Деметриј или некој анонимен автор. Најиндикативни во однос на оваа теза се: отсуството на атрибутот *Phalereus* од повеќето манускрипти, фактот што Диоген Лаертиј не го споменува списот во биографијата на Деметриј од Фалерон (Diog. Laert. V. 5) и стилот, со којшто е напишан списот. Освен авторството, проблематично е и неговото датирање. Предлозите за периодот во кој е создаден осцилираат во распон од четири века. Повеќето автори, сепак, го датираат во средината на II век пр. н.е. [1]

Од перспектива на проучувачите на античката епистоларна теорија најзначаен дел од списот е познатиот екскурс за писмото (Dem. *De eloc.* § 223-235), кој е вметнат во поглавјето за едноставниот книжевен стил (ὁ χαρακτήρ ἰσχνός) (ibid. § 190 - 235). За неговата популарност во периодот на хуманизмот сведочат неколкуте негови самостојни изданија. [2] При преводот на овој екскурс е користено изданието на Робертс (Demetrius, *On style*. Translated by Doreen C. Innes, based on W. Rhys Roberts во *Aristotle, Poetics; Longinus, On the sublime; Demetrius on style*. Cambridge, Massachusetts/London, England: Harvard University Press, 1995; pp. 343-533).

Деметриј, *За стилот* §§ 223-235

223. Со оглед на тоа што стилот на писмото (ὁ ἐπιστολικὸς χαρακτήρ) наложува едноставност (ἰσχνότητος), [3] ќе говориме и за него. Артемон, [4] издавачот на Аристотеловите писма, [5] вели дека писмата (ἐπιστολάς) треба да се пишуваат на ист начин како што се пишува дијалог (διάλογον). Зашто, писмото е еден вид преполовен дијалог (τὸ ἕτερον μέρος τοῦ διαλόγου). [6]

224. Можеби ова што го вели е вистина, но не во целост. Оти, писмото треба да се дотерува малку погрижливо од дијалогот. Зашто, овој [дијалогот] подражава жива реч (αὐτοσχεδιάζοντα), [7] а тоа [писмото] се пишува и се испраќа како некој вид подарок (δῶρον).

225. Така, зар некој би разговарал (διαλεχθείη) со пријател онака како што Аристотел му пишува на Антипатер за изгонетиот старец: *Ако тој како изгнаник талка низ сите земји по светот без надеж дека ќе се врати дома, јасно е дека не можеме да им забележуваме на тие што во иста таква положба сакаат да заминат во Хад.* [8] Тој што разговара на овој начин повеќе наликува на човек што држи некаков пригоден говор (ἐπιδεικνυμένω), отколку на човек што води пријателски разговор (λαλοῦντι).

226. И честите прекинувања (λύσεις), (својствени за дијалог), не им прилегаат на писма. Зашто, прекинувањето (ή λύσις) во пишан текст (έν γραφῆ) доведува до нејасност и подражавањето (τὸ μιμητικόν) [на жива реч] не е својствено за пишана реч, туку за судски спор. Како на пример во *Евтидем*: *Кој беше оној, о Сократе, со којшто разговараше вчера во Ликејот? Голема толпа се собра околу вас. Малку подолу додава: Ми личи на некој туѓинец, тој со којшто разговараше. Кој беше тој?* [9] Ваквиот стил (ἐρημηεία) и подражавањето (μίμησις) [на жива реч] повеќе му прилегаат на некој актер, отколку на писмата, коишто се пишуваат.

227. Писмото, исто како и дијалогот, треба во голема мера да биде израз на характерот (τὸ ἠθικόν). Имено, секој пишува писмо скоро како [да создава] слика (εἰκόνα) на сопствената душа. Од сите други видови говор (ἐξ ἄλλου λόγου παντός) може да се види характерот (τὸ ἦθος) на тој што пишува, но од ниеден не [може да се види] толку, колку [што може] од писмото.

228. Должината (τὸ μέγεθος) на писмото треба да биде умерена, исто како и јазичниот израз (ή λέξις). Ако писмата се премногу долги, а згора на тоа, и премногу накитени (ὀγκωδέστεραι) во однос на јазичниот израз, тогаш, ако говориме право, тие не би биле писма, туку прозни текстови во кои е вметнато *Драг [тој и тој]* (τὸ χάριεν), [10] како што е тоа случај со многу писма на Платон [11] и со писмото на Тукидид. [12]

229. И структурата на реченицата треба да биде полабава (λελύσσω μᾶλλον). Смешно е да се пишува со периоди (περιοδεύειν), [13] како да не пишуваш писмо, туку некаков судски говор (δίκην). Не само што е смешно да се составуваат писма на таков начин, туку не е ни пријателски (φιλικόν) (убаво вели поговорката: *На попот – поп, на бобот – боб*). [14]

230. Треба да се знае дека не постои само стил соодветен за писма, туку дека постојат и такви теми (πράγματα). Аристотел, на пример, за кого се смета дека најмногу го усовршил сопствениот стил на пишување писма, вели: *За тоа нема да ти пишувам, не е соодветно за во писмо.* [15]

231. Кога некој во писмо би пишувал за логички проблеми (σοφίσματα) или за природо-научни теми (φυσιολογίας), тој пишува, навистина, но не пишува писмо. Писмото е израз на пријателска благонаклонетост (φιλοφρόνησις) во куса форма (σύντομος) и изложување на едноставна содржина (περὶ ἀπλοῦ πράγματος ἐκθεσις) со едноставни зборови (έν ὀνόμασιν ἀπλοῖς).

232. Неговата убавина (κάλλος) е во изразите на пријателска благонаклонетост (αἱ τε φιλικαὶ φιλοφρονήσεις) и во честите поговорки (πικναὶ παροιμίαι) што ги содржи. Тоа нека биде единствената мудрост (σοφόν) во него, затоа што

поговорката е народска и општа, а тој што се расфрла со мудрости и со опомени во писмо не личи на човек што води пријателски разговор, туку [на човек што говори] обмислено (μηχανῆς).

233. Аристотел, сепак, понекогаш се служи и со некои докази (ἀποδείξεισίν που χρῆται) на начин што е соодветен за писмо (ἐπιστολικῶς). Кога, на пример, сака да докаже дека треба им се чини подеднакво добро и на големите и на малите градови, вели: *Боговите се исти и во едните и во другите [градови], па така, бидејќи Харитите се божици, ќе ги најдеш и во едните и во другите [градови]*. [16] И тоа што го докажува, а и самиот начин на докажување, се соодветни за писмо.

234. Со оглед на тоа што понекогаш им пишуваме и на градови и на кралеви, таквите писма треба да бидат малку повозвишени (μικρὸν ἐξηρμέναι). Треба да се има предвид и личноста на којашто ѝ се пишува. Меѓутоа, [писмото] не треба да биде возвишено до тој степен што ќе стане пишана расправа (σύγγραμμα) наместо писмо, какви што се Аристотеловите писма до Александар [17] и Платоновото писмо до пријателите на Дион. [18]

235. Сè на сè, во однос на јазичниот израз писмото треба да биде мешавина на два стила, на истенчениот (τοῦ τε χαρίεντος) [19] и на едноставниот (τοῦ ἰσχυοῦ). За писмото толку, а и за едноставниот стил.

Белешки:

- [1] Види Kennedy, 1989: 196; Innes, 1995: 313; Trapp, 2003: 317.
- [2] Sambucus J. (1567) *Demetrii Phalerei de epistolis doctrina*. Antwerp: Plantin; Lipsius J. (1591) „Demetrii Phalerei eiusdem argumenti scriptum“. Appendix во *Epistolica institutio*. Francofurti Wechelus & Fischerus.
- [3] Едноставноста (ἰσχνότης) во изборот на темите и во јазичниот израз е суштествената одлика на едноставниот книжевен стил (χαρακτήρ ἰσχνός) (Dem. *De eloc.* § 190-222). Инаку, според Деметриј, има четири книжевни стилови (τέτταρες οἱ ἀπλοῖ χαρακτήρες): едноставен (ἰσχνός), возвишен (μεγαλοπρεπής), изгладен (γλαφυρός) и силовит (δεινός). Сите останати стилови се мешавина од овие четири (*ibid.* § 36).
- [4] Веројатно, станува збор за Артемон од Касандреја, граматичар од II век, пр. н.е. Освен од Деметриј, тој се споменува како издавач на Аристотеловите писма и од доцно-античките коментатори на Аристотел Олимпиодор и Елиас. (*vidi Rist, 1964*).
- [5] Сочувани се писма на Аристотел со проблематична автентичност упатени до Филип II, до Александар III Македонски и до Теофраст и фрагменти од писма до Антипатер. За тоа дека во антиката постоеле околу дваесетина збирки со Аристотелови писма наоѓаме сведоштво кај Диоген Лаертиј, Псевдо-Хесихиј и кај арапските учени ал-Кифти и Ибн аби Усејбија (Rist, 1964). Диоген Лаертиј во биографијата на Аристотел споменува писма упатени до Филип II, до Селимбријците, до Александар, Антипатер, Ментор, Аристон, Олимпија, Хефајстион, Тхемистагора, Филоксен и Демокрит (Diog. Laert. V. 1. 27).
- [6] За перцепцијата на писмото како дел од дијалог, cf. Cic. *Ad Att.* 13. 18; Ovid. *Ars. Amat.* 1.468.
- [7] Во изворниот текст стои ...μιμῆται αὐτοσχεδιάζοντα: ...*подражава говорење без подготовка, говорење ex tempore*.
- [8] Писмото, од коешто е цитатот, не е сочувано. Инаку, Диоген Лаертиј споменува осум книги со писма на Аристотел упатени до Антипатер (Diog. Laert. V. 1. 27). Фрагменти од

овие и од писмата на Аристотел упатени до други адресати се собрани во *Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta*, ed. Rose V., Leipzig: Teubner, 1886, pp. 411-21 и во *Aristotelis privatorum scriptorum fragmenta*, ed. Plezia M. Leipzig: Teubner, 1977, pp. 7-33.

[9] Plat. *Eutid.* 271 a.

[10] Стандардната епистоларна формула, со којашто најчесто започнува хеленското писмо, содржи три елементи: името на адресантот во номинатив (*superscriptio*); името на адресатот во датив (*adscriptio*); и *χαίρειν*, инфинитив од глаголот *χαίρω* (*salutatio*).

[11] Автентичноста на тринаесетте писма, кои традицијата му ги припишува на Платон, е исто така проблематична. Повеќето автори како автентични ги посочуваат само шестото, седмото и осмото писмо. Интересно е тоа што Платоновите писма не започнуваат со споменатата епистоларна формула, туку започнуваат со формула во која покрај името на адресантот во номинатив и името на адресатот во датив, стои *εὖ πράττειν*, наместо *χαίρειν*. За писмата на Платон воопшто и за проблемот на нивната автентичност, *види*: Gulley, 1972; Wohl, 1998.

[12] Не е извесно на кое писмо од Тукидид упатува Деметриј. Според Трап (Trapp, 2003: 319), веројатно станува збор за писмо коешто денес не е зачувано. Тезата дека можеби станува збор за писмото на Никија (Thuc.*Hist.* VII. 11-15), којашто ја застапуваат некои автори (види Demetrius, 1995: 483 d), според Трап е малку веројатна.

[13] Деметриј ги дефинира периодите и говори за видовите периоди во првиот дел од списот (Dem. *De eloc.* 10-31) и повторно се навраќа на нив кога говори за одликите на возвишениот (*ibid.* 45-47) и на силовитиот книжевен стил (*ibid.* 241-252).

[14] Во изворниот текст стои *τὰ σῦκα σῦκα*. Целата хеленска поговорка е *τὰ σῦκα σῦκα, τὴν σκάφην σκάφην λέγει* (Leutsch, 1851: 654), буквално: *смоквите ги нарекува – смокви, а кајчето – кајче*.

[15] Писмото, од коешто е цитатот, не е зачувано.

[16] Цитатот е од писмо што не е зачувано. Во него има непреводлива игра на зборови. Имено, во хеленската митологија името на Харитите, божиците на милоста и на убавината, потекнува од именката *χάρις*, којашто освен *милост*, *убавина*, *драж*, означува и *благодарност*. Оттаму, смислата е: граѓаните и на големите и на малите градови ќе им укажат подеднаква благодарност на оние што чинат добро. Инаку, според Аполодор (Ard. *Bibl.* I.3.1), Харитите се ќерки на врховниот бог Севс и на Евринома, една од ќerkите на Океан. Аполодор споменува три Харити: Аглаја (Сјајна), Евфросина (Весела) и Талија (Цветна).

[17] Hercher, 1873: 172-174.

[18] Седмото (Plat. *Epist.* 323d 7 - 352a 7) и осмото писмо на Платон (Plat. *Epist.* 352b 1 – 357d 2) се упатени до блиските и до пријателите на Дион. Тука авторот, веројатно, упатува на седмото писмо.

[19] Истенчениот стил (*χαρίεις*) не се наведува меѓу четирите основни книжевни стилови стилови (Dem. *De eloc.* § 36), но извесно е дека станува збор за изгладениот книжевен стил (*χαρακτῆρ γλαφυρός*). Потврда за тоа наоѓаме во *De eloc.* § 127-8, каде што авторот вели: *Νῦν δὲ περὶ τοῦ γλαφυροῦ χαρακτῆρος λέξομεν, χαριεντισμὸς καὶ ἰλαρὸς λόγος ἐστί: Σεга, пак, ќе говориме за измазнетиот стил, којшто е истенчена и досетлива реч.*

Користена литература

Demetrije (1999), *O stilu*. Prijevod s grčkoga, predgovor i bilješke uz prijevod Marina Bricko. Zagreb: ArTresor naklada.

- Demetrius (1995), *On style*. Translated by Doreen C. Innes, based on W. Rhys Roberts's *Aristotle, Poetics; Longinus, On the sublime; Demetrius on style*. Cambridge, Massachusetts/London, England: Harvard University Press, pp. 343-533.
- Gulley, N. (1972), 'The Authenticity of the Platonic Epistles', *Entretiens Hardt*, 18. pp. 102-130.
- Hercher, R. (1873) *Epistolographi Graeci*. Recensuit, recognovit, adnotatione critica et indicibus instruxit Rudolphus Hercher: Accedunt Francisci Boissonadiei ad Synesium notae ineditae. Paris: Ambrosius Firmin Didot.
- Kennedy, G. A. (1989) *The Cambridge History of Literary Criticism, vol. 1: Classical Criticism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Innes, D. C. (1995) 'Introduction' in *Aristotle, Poetics; Longinus, On the sublime; Demetrius on style*. Cambridge, Massachusetts/London, England: Harvard University Press pp. 311-342.
- Leutsch E. L. (1851), *Paroemiographi Graeci*, tomus II. Gottingae.
- Rist, J. M. (1964) 'Demetrius the Stylist and Artemon the Compiler', *Phoenix*, vol. 18 (1964) 1. pp. 2-8.
- Trapp, M. B. (2003), *Greek and Latin Letters*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wohl, V. (1998) 'Plato avant la lettre: authenticity in Plato's Epistles', *Ramus* 27, 60-93.